

Per Lenkiją pajusi lietuvybę

Dalia STAPONKUTĖ

Vokiečių mąstytojas Walteris Benjaminas vienoje iš savo knygų, „Berlyno kronikoje“, rašė apie tai, kaip kelionės tikslas, pavyzdžiui, pažintis su Paryžiumi, gali nuvyti nepažįstamo miesto klystkeliais, nuolatos blokšdamas mintis atgal namo, į miestą, iš kurio išvykai. Tada pajunti asociacijas, imi kurti paraleles tarp namų ir naujos vietos ir kelionės tikslas įgauna netikėtai naują atspalvį, neleidamas pasiklysti. „Per Berlyną pažinsi Paryžių“, – rašė mąstytojas. Šią vasarą man teko dalyvauti viename didžiausių Lenkijoje tarptautinių interaktyvių literatūros festivalių – Varšuvos *Big Book Festival 2018*. Pagrindinė festivalio apskritojo stalo diskusija „Kas pasikeistų, jei moterys valdytų pasaulį“ sutelkė vienuolika rašytojų iš vienuolikos Europos šalių ir per porą šimtų lenkų skaitytojų. Pokalbis buvo tikrai turiningas ir įdomus, jo įrašą galima rasti tarp raidžių <https://youtu.be/ZzImT3RbD40>, tačiau – anot „benjaminiško scenarijaus“ – vietos įvykiai telkė mintis ne tiek į šią kelionės tikslą, kiek į „periferiją“, į tai, kas vyksta aplinkui, už festivalio ribų, kas kelia asmeninius klausimus, nerimą arba mintyse sukuria paralelines ir galias diskusijas su savimi.

Atsidūręs Lenkijoje, svarbioje Lietuvai kaimyninėje valstybėje, iškart imi žvelgti į Lietuvą globaliau. Įdomu, kad būtent Lenkijoje, kur apstu lietuviškų kultūros renginių, kyla aštresnis noras susimąstyti apie kultūrų sąveiką ir lietuvybę, apie kultūros diplomatiją ir ne vieno svetur gyvenančio lietuvio svajonę užsiimti mūsų kultūros sklaida profesionaliai arba mėgėjiškai. Lenkijoje Lietuvos daug, nors neneigsiu, kad gal tai akivaizdu tik akiai lietuvio, atvykusio iš „trečiosios“ šalies. Lenkijoje kaip niekur kitur sutinki daug lietuvių bendraminčių, su kuriais, kaip savo įstabiose komedijose juokauja Woody Allenas, „yra apie ką pasikalbėti“. Gal šiam jausmui įtaką daro geografinis Lietuvos artumas? Mano pakeleivė, Lietuvos kultūros atašė Lenkijoje Rasa Rimickaitė, pasiūlė man dar ir tokią įdomią mintį: „Lietuvai reikia suprasti, kad be Lenkijos kaip tarpininko ir pereinamosios erdvės – visais atžvilgiais – nėra tiesaus kelio į Vakarus.“ Susimąščiau apie kiekvieno mūsų neišnaudotus kelius-takelius ir pagalvojau, kad ji teisi. Vėlgi tai nereikia susitapatinti su lenkais, bet gal ieškoti panašumo? Panašumas traukia ir šią mintį patvirtino įspūdžiai iš Vroclavo architektūros muziejaus, kur atsidarė kilnojamoji

Kauno modernistinės tarpukario architektūros paroda „Optimizmo architektūra: Kauno fenomenas 1918–1940“, pristatyta kuratorės Marijos Drėmaitės. Paroda byloja apie statybų bumą tarpukario Kaune. Modernistinė architektūra buvo ne tik Lietuvos fenomenas, ji užgimė daugelyje Europos šalių vienu metu, mesdama išsūki kultūrų uždaramui ir parodydama, kad nors ir esame atskiros, „išskirtinės“ erdvės, bet mus sieja „architektūrinis“, struktūrinis panašumas. Gal iš tikro nedaug kuo vienas nuo kito skiriamės, tik viena kita subtilia detale?

Parodos „Optimizmo architektūra“ kuratorė Marija Drėmaitė ir dizaineris Linas Gliaudelis, Vroclavas. D. Staponkutės nuotr.

Laurynas Vaičiūnas, Rytų Europos kolegijos vadovas, Vroclavas-Mrozovas. D. Staponkutės nuotr.

Kalbų istorija byloja ką kita... Gyvename kultūrų daugiakalbystės ir polifonijos pasaulyje. Skirtingi įvairių kultūrų balsai liudija apie tai, kad esame nevienodi, unikalūs ir vienas kitam nelygūs. Skiriasi kultūrų vaidmuo šių laikų globalizacijos procese, jų galimybės „garsinti“ save globaliu mastu arba tapti „nutildytoms“, nes yra visai nežinomų, neatrastų, jau nutilusių, nykstančių kultūros balsų, nebeegzistuojančių jos intonacijų. Ateina galvon ir pavojinga Europos kultūrai nuomonė, neva Europai neberekalingas toks europietiškas paveldas kaip antikinė Graikija, neva pakanka krikščionybės etapo, nors Europos esmių esmė tarpo būtent ten, Kretoje, ir žodžio šaknis *eurus* reiškia „platus“, „visaapimantis“, o kita šaknis *op* – „vizija“, „akis“, „žvilgsnis“... Ko gero, itin svarbu pasitelkti, pirmiausia, kiekvienos kultūros skirtumus ir atskleisti kultūros savitumą tokiu būdu, kad jis taptų suprantamas kitiems, kad keltų kitiems, kaimynams ir toliau įsikūrusiems, ne nuobodulį dėl nežinojimo, bet nuostabą ir smalsumą dėl noro pažinti. Kultūrų skirtumai yra unikalios kiekvieno mūsų istorijos liudininkai, jos laidininkai, jie atskleidžia priežastis, kodėl vienas arba kitas reiškinys yra lengviau įmanomas Lenkijoje, tačiau sunkiau Lietuvoje (kaip, pavyzdžiui, laisvai plaukianti, nesuvaržyta pašnekovo kalba), arba kokia moters ir vyro, vaiko ir senuko vieta tam tikroje kultūroje, kaip skirtingose kultūrose pasiskirsto kūrybinė energija ir t. t. Kultūra atspindi įvairiausias tautų ir tautelių atspalvius, nors ja persmelkta

valstybės politika, kuri šiandien stengiasi eiti koja kojon su globalia rinka, ieško ne kultūrų skirtumų, o panašumo, t. y. „bendrojo vardiklio“, tam, kad būtų galima diplomatiškai susitarti, sutarti, prekiauti, valdyti, netgi tapatintis su „kito politika“, jei reikia. Taigi politiniai tikslai esmingai skiriasi nuo kultūrinių, tokių kaip suartėti atsiveriant vienas kitam, tačiau nepavirstant vienas kitu. Interaktyvios medijos taip pat bando imti kultūrą savo globon, kad ši išlietu į populiarios, masinės kultūros okeaną. Tačiau jei kultūra bus tik populiari ir politiškai korektiška, ji praras savo – „nepaklusniosios“ – esmę, joje neliks sensacijos, debiuto, aistros, chaoso, nuo kurio prasideda ir kito atradimas, ir atsivėrimas. Įdomu, kokią įtaką visa tai daro, pavyzdžiui, kultūros diplomatijai?

Kultūra – jautri sfera. Joje lengva suklysti, suklupti ties bloga kokybe, nes neva tai ne politinis laukas ir į jį galima žiūrėti „atleidžiau“: viskas galima, bet po truputį. Iš tikro, kultūra – viena didžiosios politikos dalių. Puiku, kai kultūros sklaida užsienyje užsiima patyrę meno žmonės ir profesionalai, ne konsulato darbuotojai ar vadybininkai. Idealiausiai, žinoma, jei literatūros sklaida užsiimtų literatūrologas, muzika – muzikologas, teatru – teatrologas, tačiau tai neįmanoma, tad tik sutikęs svetur gyvenantį lietuvių, gerai suvokiantį konkrečios šalies kultūrą globaliame kontekste, iškart sumoji, kad tai tiesiog dovana kultūros skaidai. Apie tai pagalvojau susipažinusi su Vroclavo lietuviu, „Santaros-Šviesos“ pranešėju, jaunu mokslų daktaru, Britanijos universitetų absolventu Laurynu Vaičiūnu, keliomis kalbomis kalbančiu Jano Nowako-Jezioranskio Rytų Europos kolegijos direktoriumi, gerai išmanančiu knygų leidybą ir pažįstančiu tarptautinį kultūros profesionalų tinklą. Toptelėjo, kiek daug jis galėtų padaryti Lietuvos kultūrai, dirbdamas konkretų kultūros sklaidos darbą Lenkijoje, ne vien prisidedamas prie šito šalia kitų darbų... Prisiminiau Lietuvos viešąją politiką ir „Globalios Lietuvos“ programos šūkį, susijusį su „grįžtamąja“ migracija: „Lygios įsidarbinimo galimybės visiems!“. Kultūros sklaida užsienyje užsiima Kultūros ministerija, kuri viešai skelbia konkursus, vykdo kultūros atašė rotaciją, tačiau anksčiau konkursuose galėdavo dalyvauti Lietuvos piliečiai iš viso pasaulio, o paskutiniu metu į konkurso „tiesiąją“ gali išeiti tik dirbantieji Lietuvoje. Iš vienos pusės – lygių galimybių politika, iš kitos, kaip sako sociologai, – *glass ceiling* („stiklo lubos“). Klasikinis *cultural attaché* „apibrėžimas“ teigia, kad istoriškai šį darbą atlikdavo meno žmonės, neretai – rašytojai, šalia savo kūrybos turtindami ir šalies diplomatijos meną, raiškiai prisidedami prie savo šalies kultūros sklaidos užsienyje. Kultūros diplomatais yra dirbę ir poetai kosmopolitai Czeslawas Milozas ir Giorgas Seferis, ir kt. Tai nesutrukdė jiems susilaukti net Nobelio

premių. Gal kultūros diplomatijai „ekonomiškiau“ būtų tiesiog tapti kažkuo panašiu į kultūros vadybą arba kultūros projektą? Gal pasitelkti užsienyje gyvenančių lietuvių potencialą yra politiškai neteisinga ir „nelietuviška“, nors tai tarnautų ne tik kultūrai, bet ir didžiajai politikai? Ar tai nesusiję su tuo, kaip mes suvokiame lietuviybę? Kas toji lietuviybė? Politikos ar kultūros dalis?

Lietuvos kultūros atašė Lenkijoje Rasa Rimickaitė. D. Staponkutės nuotr.

Parodos „Optimizmo architektūra“ fragmentas, Vroclavas. D. Staponkutės nuotr.

Manychiau, kad lietuviybė – anaiptol ne folkloras, ne krepšinis, ne trispalvė, ne Vytis ir ne Europos projektas. Tai tik išoriniai simboliai, kuriais gali naudotis kiekvienas, tačiau ir nesinaudodamas niekas nesumenkins lietuviybės, nes ji yra giliau ir aukščiau simbolių. Ji egzistavo ir okupacijų, ir laisvių metu, neprašydama puoselėjimo ir nereikalaudama ramentų. Nieko nereikalauja ir dabar, ir, man regis, labiausiai nemėgsta būti tampoma į visas puses kaip matadoro mulietė arba „pelė“ interaktyviame žaidime. Lietuviybė yra mūsų energija ir nervas, padėjęs išlikti ir iki šiol kalbėti lietuviškai. Tai, kaip mes kalbame vienas su kitu ir vertiname savo istoriją, parodo, ar mums rūpi idėjinė lietuviybė, ar tik materialioji jos pusė. Tai, kaip mes valdome savo valstybę, kaip ir kur migruojame, parodo, kad lietuviybė nuolatos ieško kontakto su kitu. Lietuviybė geriausiai atsiveria santykiuose su kitu, pasaulyje, kaip perlas tarp Alphonso Lingio, Jorge Luiso Borgeso eilučių, Philipo Glasso muzikos garsų ir t. t. Ji nuolatos kuriama, audžiama kaip juosta, kurios raštas gali kartotis, tačiau kinta spalvos, siūlai, audimo būdas. Šalia senų vertybių joje atsiranda naujos. Lietuviybę reikia ne puoselėti ir saugoti kaip kokį bonsą, nes tai žemina jos orumą. Ją reikia suprasti. Jei neužtenka proto galios, tai tiesiog paleisti kaip paukštį, ir ji pati pasirinks, su kuo skristi. Ji egzistavo be mūsų ir egzistuos po mūsų, net tada, kai nebeliks lietuviškai kalbančiųjų. Žinoma, tada ji ironiškai pažiūrės į „nelaimėlius“, kaip kad žiūri antikinė Graikija, išsakiusi apie pasaulio gyvavimą beveik viską, ir jai neberūpi, ar kas nors gilinsis į jos idėjų lobyną, ar ne. Tuo blogiau tiems, kas nuo

jo nusigręš. Lietuvybė neatsako už tuos, kas iš jos daro parodiją, ją nusipirkdamas arba paversdamas ją stabu. Lietuvybė yra laisvė. Jos samprata individuali, o labiausiai jai kenkia varžtai, įveržti tokio - tokiam: lietuvio - lietuviui. Lietuvybė - pasaulio retenybė, dėl to ji mums leidžia „dievinti“ vienam kitą kaip kažką reta, ir man labiausiai gėda, kai lietuvis, pasitelkęs savo lietuvybės akcijas, drįsta teisti, peikti ar „keikti“ kitą lietuvį už tai, kad kito lietuvybės akcijos neva ne tokios „pelningos“. Ji - mūsų balsas pasaulyje. Ne tas, kuris nuolat su kažkuo, netgi su savimi pačiu, kovoja, o tas, kuris įsilieja į kitus pasaulio balsus. Kiekvienas širdyje nešiojasi savo susikurtą Lietuvą, ir nė viena lietuvių bendruomenė nedominoja virš atskiro individo Lietuvos. Lietuviai - aistringi savikūriai. Savikūros aistra mummyse kartais tokia stipri, kaip ir griovimo aistra. Aistra - visados dviašmenis peilis, ir nestebina, kad sugriauname, ką sukūrę. Kartodama mintį, kad „gyvename pasaulyje kaip lietuviai“, priverčiu save ir kitus klausti: „O kuo mes ypatingi?“ Argi tai nėra įdomus klausimas, kai pasaulis sparčiai artėja link robotų? Netgi tai, kaip mes pasitinkame robotus, daug byloja apie mus kaip apie lietuvius. Mintį apie „gyvenimą pasaulyje“ skolinuosi iš Alphonso Lingio filosofijos, kurioje kalbama apie kultūros kūniškumą ir apie tai, kokius kūnus ji sukuria. Kultūra - tai kūnai, kurie sąveikauja tik jiems būdinga maniera. Jie turi savitą odos spalvą, kvapą, kalbą, rūbo stilių, kitaip nei kiti jaučia maisto skonį. Panašūs kūnai jaučia vienas kitą, atstumia arba traukia. Lietuvybė - visiems viena ir kiekvienam skirtinga, ir kuo ji toliau nuo politinės idėjos, partijos, bendruomenės, gildijos, ložės ar monopolijos interesų, tuo joje daugiau erdvės ir šviesos. Lietuvybė - ne tik Šiaurės ar Vakarų Europa, joje apstu Rytų ir Azijos spalvų. Lenkijoje tampa ypač akivaizdu, kad didelė dalis Lenkijos yra lietuvybėje ir atvirksčiai. Tai akivaizdu, nes mes - dviejų, šalia esančių kultūrų kūnai, ir Lenkijos artumas perša mintį, kad kitoje šalyje gyvenantis lietuvis žino apie Lietuvą ne mažiau nei gyvenantis Lietuvoje. Ypač informacijos srauto amžiuje, nuotolinio darbo eroje: tik skaityk, sek žinias ir žinosi, o jei nori, žinosi daugiau už kitus, nes informacija - kaip ant delno. Tai patvirtina tokios asmenybės kaip Tomas Venclova. Sunku sutikti lietuvį, kuris, negyvendamas Lietuvoje, taip gerai orientuotųsi šalies realijose. Tad mums ne tiek įdomi politinė lietuvybė su jos simboliais, primenančiais liūdno likimo suvenyrus, juk suvenyrų likimas visados liūdnas - ar jie šiandien puikuotųsi visiems matomoje lentynoje, ar tūnotų kur nors sandėlyje. Mums įdomu, ar mes laikomės tų simbolių kaip Ariadnės siūlo, ar ne? Ar jie mus veda į šviesą?

Straipsnis spausdintas žurnalo „Pasaulio lietuvis“ 2018 m. rugpjūčio-rugsėjo

numeryje 8-9/569.

Mielai pasidalysime žurnale skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

